

Zwalczanie gruźlicy wśród ludności żydowskiej Towarzystwo Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej (TOZ) w Lublinie

DR N. MED. JANUSZ BŁĘDOWSKI

PORADNIA DIAGNOSTYKI I LECZENIA CHORÓB PŁUC I GRUŹLICY ZOZ W LUBLINIE

Dr n. med. Janusz Błędowski absolwent Wydziału Lekarskiego lubelskiej AM. Dyplom lekarza medycyny otrzymał w 1967 r. Specjalizację I stopnia z chorób płuc uzyskał w 1972 r., a II stopnia w 1974. Przez wiele lat pracował równocześnie w oddziałach szpitalnych i poradniach chorób płuc i gruźlicy. W 1991 r. powołany został na stanowisko Zastępcy Dyrektora do spraw Lecznictwa w ZOZ Lublin. W 1993 r., po konkursie, objął stanowisko Kierownika Wojewódzkiej Przychodni Przeciwgruźliczej w Lublinie. W 1994 r. obronił pracę doktorską z zakresu epidemiologii w Instytucie Medycyny Wsi w Lublinie. W latach 1994-1999 był inicjatorem i organizatorem krajowych konferencji „Postępy pulmonologii i alergologii” w Kazimierzu Dolnym. Od 1998 r. jest kierownikiem Poradni Diagnostyki i Leczenia Chorób Płuc i Gruźlicy ZOZ w Lublinie.

Szczególne zainteresowania: epidemiologia i historia medycyny.

Osadnictwo żydowskie w Polsce rozpoczęło się na przełomie XII i XIII wieku. Najwcześniej, Żydzi pojawili się na Śląsku, następnie w Wielkopolsce i na Kujawach. Kolejne przywileje nadawane przez książąt i królów polskich sprzyjały osiedlaniu się na terenach ziem polskich. Ludność żydowska przemieszczała się coraz bardziej na wschód.

Żydzi pełnili rolę urzędników fiskalnych, mincerzy dzierżawców i ekspertów finansowych - bankierów. Od czasów starożytnych Żydzi byli żywiołem miejskim^{24'27*}. Pierwsza wzmianka o Gminie Żydowskiej w Lublinie datowana jest na drugą połowę XIV wieku.

Zygmunt Stary zakazał Żydom mieszkać w obrębie murów miejskich Lublina, a w 1521 r. odebrał im prawo prowadzenia handlu w mieście.

Pierwszy przywilej równający ich prawa z innymi polskimi Żydami otrzymała Gmina Żydowska w Lublinie 27 lutego 1523 r. 16 kwietnia 1530 r. cofnięty został zakaz swobodnego handlu w mieście. Pod koniec XVI wieku rozwój handlu pozwolił na rozbudowę miasta. Specjalny przywilej króla Zygmunta Augusta (1568 r) zabraniał nie-Żydom dzierżawienia lub kupowania

* Numery przypisów odnoszą się do pozycji bibliograficznych umieszczonych na końcu artykułu

gruntów w mieście żydowskim. Podobnie gród posiadał przywilej chroniący przed osiedlaniem się Żydów w obrębie murów miejskich. W praktyce oba przywileje nie były przestrzegane.

W mieście żydowskim zamieszkiwali chrześcijanie, a kupcy i bogaci Żydzi wynajmowali sklepy i mieszkania w pałacach szlacheckich i zabudowaniach klasztornych^{5,24}.

W późniejszym okresie oba narody zamieszkując obok siebie doświadczały wspólnie plag epidemii, wojen i upokorzeń okresu zaborów. Przed wybuchem I wojny światowej i w okresie międzywojennym struktury narodowościowe mieszkańców Lublina zmieniały się.

W 1914 r. Lublin liczył 80 060 mieszkańców. Najliczniejszą grupę stanowili przedstawiciele wyznania mojżeszowego – 48,9 procent, następnie katolicy 40,3 proc., prawosławni 8,9 proc, ewangelicy 1,9 proc. Proporcje te uległy zmianom już w pierwszym roku wojny. Wpłynęły na nie: zmiana granic miasta, epidemie, napływ ludności wiejskiej oraz ruchy związane z wojną (ewakuacja, mobilizacja). Wyznawcy religii mojżeszowej stanowili 43,9 proc. w liczącym 81198 mieszkańców Lublinie²⁶. Żydowski Lublin obejmował Podzamcze. Stare Miasto i obie strony ulicy Lubartowskiej. Ludność żydowska zamieszkiwała także okolice Placu Bychawskiego i ulicy Foksal oraz przedmieścia: Piaski. Wieniawa i Kalinowszczyzna^{8,25,26}.

Żydzi lubelscy zajmowali się handlem i rzemiosłem. W porównaniu z ludnością polską stanowili grupę uboższą, słabiej wykształconą i zamieszkującą biedniejsze dzielnice miasta. Według danych z 1921 r. wskaźnik analfabetyzm u wśród ludności żydowskiej wynosił 45%. Zaledwie 2,5 proc. osób wyznania mojżeszowego deklaroowało język polski jako ojczysty. Niewielki także był udział osób deklaruujących jako ojczysty język hebrajski (3,5 proc.). Znajomość tego języka pozostawała w związku z poziomem wykształcenia wyznaniowego. W domach i na ulicach używano jidysz - codziennego języka Żydów polskich. Struktura społeczno-zawodowa społeczności żydowskiej utrzymywała izolację i zacofanie oraz utrudniała procesy asymilacyjne.^{14,24,26}

Stan sanitarny dzielnic zamieszkałych przez Żydów pozostawiał wiele do życzenia i był stale przedmiotem troski władz administracyjnych. Problemy powyższe zaostrzyły się szczególnie w latach I wojny światowej. Stan higieny i zdrowia oraz warunków bytowych społeczeństwa żydowskiego stał się troską zamożniejszych Żydów i inteligencji żydowskiej^{5,26}.

Lubelska Gmina Żydowska w 1920 r. posiadała 16 obiektów religijnych (synagog i domów modlitwy), ochronkę dla sierot (czynną od 1862 r) i starców, łaźnie rytualne, dom noclegowy, sanatorium w Otwocku i obiekt szczególnej dumy, nowoczesny szpital przy ul. Lubartowskiej 53¹³.

W działalności samorządowej, w komitecie obywatelskim oraz organizacjach charytatywnych umożliwiających leczenie i poprawę warunków bytowych angażowali się ówcześni lekarze lubelscy

Marek (Mordko) Arnsztajn, Jakub (Jankiel) Cynberg wieloletni dyrektor szpitala żydowskiego, Salomon Prusak, Dawid Prusak i Mieczysław (Mojżesz) Zajdenman²⁶.

Liberalna polityka władz austro-węgierskich, równouprawnienie wyznań oraz rozszerzenie ram prawnych wyzwoliło aktywniejsze wzory zachowań w społeczeństwie żydowskim.

Ruch społeczny i polityczny w tym środowisku uległ wyraźnemu ożywieniu²⁷. Zmieniła się wyjątkowa władza gminy nad społecznością żydowską. Zmienił się między innymi stosunek do prawa talmudycznego dotyczącego ratowania życia i leczenia nie-Żydów, oraz prawa rabinicznego w zakresie udzielania pomocy medycznej w soboty (profanowanie szabatu)²².

Część środowisk polskich odrzucająca uprzedzenia i postawy antysemityzmu, (głównie inteligencja) widziała potrzebę współpracy polsko-żydowskiej. W rzeczywistości współdziałanie zawężało się do niektórych środowisk i problemów. Płaszczyzną współpracy była pomoc medyczna społeczności Lublina. Wynikiem wspólnego działania było powstałe 19 lutego 1909 r. Lubelskie Towarzystwo Walki z Gruźlicą. Społeczność żydowską reprezentowali w Zarządzie Towarzystwa: skarbnik - dr Jan Klarnier, - ordynator Szpitala Żydowskiego w Lublinie, w komisji rewizyjnej - Szulim Goldkraut vel Żaba, - właściciel Domu Bankowego w Lublinie, w komisji ds. zorganizowania przychodni dla chorych na gruźlicę - Jakub Kipman dyrektor oddziału banku Łódzkiego w Lublinie¹². W 1916 r. Jakub Kipman pełnił funkcję wiceprezesa Towarzystwa^{15,26}. Powstała poradnia przeciwgruźlicza miała służyć najuboższym mieszkańcom Lublina, bez jakichkolwiek ograniczeń wyznaniowych czy narodowościowych^{12,15}.

W sprawozdaniu z działalności przychodni Towarzystwa za rok 1913 drukowanym w Życiu Lubelskim w maju 1914 r. nr 43, 44, 46 dr Stefan Wąsowski podaje - „Przychodnia opiekowała się 148 chorymi i ich rodzinami. W liczbie tych chorych było chrześcijan 99, Żydów 49. Najmniejszy wiek był 3 i 1/2, największy 64 lat”^{28,29,30}.

Przy zbliżonych proporcjach zamieszkującej Lublin ludności żydowskiej i chrześcijan liczba leczonych Żydów była dwukrotnie mniejsza. Czy należy tłumaczyć to zjawisko?

Prof. dr med. Alfred Sokołowski w wykładach na Uniwersytecie Warszawskim w latach 1920-1921 powoływał się na swoją pracę dotyczącą umieralności z powodu gruźlicy warszawskich Żydów w latach 1900-1903 (*Nauka o suchotach płuc* W-wa E. Wende i S-ka 1906 r. str. 21) „Wbrew oczekiwaniu, śmiertelność u Żydów w Warszawie z suchot płucnych była mniejsza od śmiertelności wśród chrześcijan pomimo fatalnych warunków higienicznych, w jakich znajduje się przeważnie większość ubogiej ludności żydowskiej”.

Zjawisko to prof. A. Sokołowski wyjaśnia w następujący sposób „Ludność żydowska naszych

miast i miasteczek. pozostaje od wieków w obrębie miast i to w wysoce niezdrowych warunkach, zwłaszcza pod względem mieszkania i życia, a przytem łącząc się jedynie pomiędzy sobą zaadaptowała się poniekąd do tych lichych nad wyraz warunków. Najbardziej słabe jednostki zginęły, a pozostałe uodporniły się na zarazek gruźliczy.”^{10,21}

Żydowski społecznicy, a szczególnie lekarze uważali, że znając lepiej mentalność środowiska, jego obyczaje, nakazy religii oraz żargon, (często jedyny język biedoty), będą mogli nieść skuteczniejszą pomoc profilaktyczną, medyczną i społeczną.

Zorganizowaną walkę z gruźlicą, wśród ludności żydowskiej rozpoczął dr Gerszon Lewin zakładając 12 maja 1915 r. żydowskie towarzystwo przeciwgruźlicze Brijus - Zdrowie. Było ono sfederowane z Towarzystwem Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej z centralną siedzibą w Piotrogradzie^{7,11}. Wspólnym dziełem tych organizacji było między innymi zorganizowanie w Lublinie przytułku dla dzieci żydowskich¹¹.

Gerson Lewin urodził się w Lublinie. Był synem kantora lubelskiej synagogi. Po ukończeniu w 1895 r. studiów medycznych w Warszawie pracował w Szpitalu Starozakonnych na Czystym, dochodząc do stanowiska ordynatora i dyrektora. Pracując w Oddziale Internistycznym specjalizował się w gruźlicy.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości Krajowy Oddział TOZ ogłosił autonomię. Towarzystwo Brjus - Zdrowie kontynuowało swoją działalność jako odrębne stowarzyszenie aż do wybuchu II wojny światowej^{7,11}.

Za datę rozpoczęcia działalności TOZ przyjmuje się datę posiedzenia grupy inicjatywnej 5 lutego 1921r. Przewodniczącym został Gerszon Lewin, piastując tę funkcję aż do 1939 r (zmarł w 1939 r). Jego zastępcą i honorowym prezesem był neurolog dr Samuel Goldflam.^{7,11}

W związku z poszerzeniem zakresu działalności TOZ 23 maja 1923 r. nastąpiła ponowna rejestracja statutu, pod numerem 901 w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych¹¹. TOZ stało się organizacją o szerokim zasięgu. Prowadziło 36 oddziałów terenowych, organizowało poradnie p/gruźlicze, p/jaglicze, sanatoria, kolonie, półkolonie, gabinety dentystyczne i rentgenowskie, apteki, zakłady kąpielowe i punkty higieniczne przy szkołach^{6,9,11,23}

Jednak najpoważniejszym zadaniem Towarzystwa było leczenie i zapobieganie gruźlicy. Stanowisko takie było w pełni uzasadnione biorąc chociażby pod uwagę umieralność na gruźlicę ludności żydowskiej. W 1916 r na gruźlicę w obrębie tej społeczności zmarło 389 osób na 100 tys. ludności, w 1920 r. - 222, a w 1938 - 80 osób¹¹. Była to znamienna poprawa, w której niewątpliwie udział miała działalność TOZ.

Towarzystwo wydawało periodyki: *Folksgezund (Zdrowie Ludu)*, adresowany do ludności słabiej wykształconej, *Gezund (Zdrowie)* dla młodzieży szkolnej, *Sotsiale Meditsin (Higiena społeczna)* - wydawnictwo na poziomie naukowym w języku żydowskim ze streszczeniami w języku polskim oraz kalendarz „Higiena” w języku żydowskim i polskim. Towarzystwo było organizatorem zjazdów lekarzy TOZ w Warszawie. Pierwszy Zjazd Lekarzy TOZ odbył się w 1928 r, drugi w 1933, a trzeci w 1937 r.^{7,9,11}.

WYZNANIOWA GMINA ŻYDOWSKA w LUBLINIE OŚRODEK ZDROWIA „TOZ”-u UL. KRÓLEWSKA Nr 15. — TELEFON Nr 10-24.			
Rozkład przyjęć lekarzy ordynujących:			
I. AMBULATORIUM OGÓLNE			
Nazwisko i imię	Specjalność	Dni przyjęć	Godz. ordynacyjne
Dr Zajfen Chaim	Choroby wewnętrzne	Codziennie z wyj. sobót	Od 8.30 do 11
„ Frydman Joel	„ chirurgiczne	„	„ 8.30 „ 11
„ Wurmanowa Sara	„ dzieci	„	„ 11.30 „ 1
„ Lewin Mojżesz	„ kobiece	w poniedziałki, środy, piątki	„ 8.30 „ 9.30
„ Lind Leopold	„ kobiece	w niedziele, wtorki i czwartki	„ 8.30 „ 9.30
„ Seeman Oser	„ chirurgiczne	codziennie z wyj. sobót	„ 11 „ 1
„ Feld Lejb	„ wewnętrzne	„	„ 8.30 „ 9.30
„ Siegfried Izaak	„ wewnętrzne	„	„ 11 „ 12
„ Goldber Majer	„ wewnętrzne	„	„ 12 „ 1
„ Alapin Józef	„ skórne i wener.	w niedziele i czwartki	„ 12 „ 1
„ Perc Mojżesz	„ uszu, gardła i nosa	w niedz. i środy	„ 12 „ 1
„ Fiszman Tadeusz	„ oczu	w niedz. I czwartki	„ 12 „ 1
II. PRZYCHODNIA PRZECIWGRUŻLICZA			
Dr Holcberg Binem		W niedziele i czwartki	Od 12 do 1
„ Siegiried Izaak		W poniedziałki	„ 12 „ 1
„ Frajdenberg Dawid		We wtorki	„ 12 „ 1
„ Kurfander Julian		W środy	„ 12 „ 1
III. PORADNIA DLA NIEMOWLĄT			
Dr Wutmanowa Sara		W poniedziałki, środy i piątki	Od 1 do 2
IV. PORADNIA DLA CIĘŻARNYCH			
Dr Lind Leopold		W niedziele, wtorki i czwartki	Od 9.30 do 10.30
„ Lewin Mojżesz		W poniedziałki, środy i piątki	„ 9.30 - 10.30
V. AMBULATORIUM DENTYSTYCZNE			
Lek.dent. Zylbergeld Nafial		W niedziele	od 1 do 4
„ Sztajnbergowa Sara asyst.		„	„ 1 „ 4
„ Tabacznik Isaj		w poniedziałki	„ 1 „ 4
„ Rabinowicz-Zyngier Estera asyst		„	„ 1 „ 4
„ Horowicz Mojżesz		we wtorki	„ 1 „ 4
„ Bronsztajnowa Sara asyst.		„	„ 1 „ 4
„ Zajfen Mojżesz		w środy	„ 1 „ 4
„ Zajfen Rebeka asyst		„	„ 1 „ 4

„ SziajnhamerMojźdsz „ Bromberg Syma asyst „ Fajersztajn Izrael „ Fajersztajn Fajga asyst. „ Berger Abram „ Sztachelberg Łaja asyst.	w czwartki „ w piątki „ w soboty „	„ 1 „ 4 „ 9 „ 12
VI. GABINET ŚWIATŁO - LECZNICZY czynny codziennie od 1 do 4. w sobotę od 9 do 12.		
U W A G I Zapisy chorych do ambulatorium ogólnego i do poradni dla ciężarnych Zapisy obłożnie chorych Zapisy chorych do przychodni przeciwgruźliczej Zapisy do poradni dla niemowląt Zapisy do ambulatorium dentystycznego Wydawanie mieszanek lekarskich dla niemowląt Sekretariat czynny jest codziennie z wyjątkiem sobót		Od 8 do 9.30 „ 12 „ 12.30 „ 11 „ 12 „ 12.30 „ 1 „ 12 „ 1 „ 8 „ 9 „ 9 „ 12
Lekarstwa przepisane przez lekarzy TOZ-u wydawane są nazajutrz w szpitalu żydowskim (Lubartowska 53)		
Przewodniczący „TOZ-u w.z. Izaak Kerszman		Kierownik Ośrodka Zdrowia Dr Leopold Lind

Należy wspomnieć o drugiej ważnej postaci TOZ dr Leonie Wulmanie, generalnym sekretarzu TOZ, lekarzu ginekologu, wielkim społeczniku, wspaniałym organizatorze. Dr L Wulman był naczelnym redaktorem periodyku „Medycyna Społeczna” wydał obszerne opracowanie dotyczące funkcjonowania TOZ pt. „Pięć lat działania TOZ.” Na II Zjeździe Lekarzy TOZ (1933) wygłosił referat „10 lat pracy TOZ”. W 1938 r. artykułem „Koordynacja a nie separacja” w miesięczniku „Medycyna społeczna” na propozycje Towarzystwa Brjus - Zdrowie, zmierzające do przejęcia całego lecznictwa przeciwgruźliczego prowadzonego przez TOZ. Uważał, że sprawy zwalczania gruźlicy nie można oddzielić od pozostałych działań pro zdrowotnych TOZ.

Towarzystwo Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej powstało w Lublinie w 1923 r Prezesem do czasu przyjęcia obowiązków dyrektora Szpitala Żydowskiego w 1936 r. był dr Hersz Mendelbaum, a następnie funkcję tę przejął i piastował do 1939 r Szloma Herszenhorn. Siedziba Towarzystwa mieściła się przy ul. Górnej Panny Marii 4. Chorych przyjmowano cztery razy w tygodniu (niedziela, wtorek, środa i czwartek) przez cztery godziny dziennie przed południem^{13,14}.

Dnia 26 czerwca 1927 r TOZ uruchomiło Stację Opieki nad Matką i Dzieckiem, pierwszą tego rodzaju placówkę na terenie Lublina. Jednocześnie powstała kuchnia mleczna. W punkcie 5 regulaminu Stacji podano: „Stacja udziela porad i pomocy wszystkim zgłaszającym się bez różnicy wyznania i narodowości”¹

Kierownikiem stacji od momentu jej powstania był dr Leon Kagan. Był on jednocześnie ordynatorem oddziału dla dzieci chorych Szpitala Żydowskiego w Lublinie. Przed podjęciem pracy

w Lublinie odbył praktyki w klinikach dziecięcych w kraju i za granicą. Dr Dorota Szenbrun specjalista chorób dziecięcych pracowała w Stacji od 1930 r. Specjalizowała się w klinikach dziecięcych zagranicznych prof Pirqueta, Knofelmachera, Frankoniego. Pracowała przez szereg miesięcy w Stacji Opieki nad Matką i Dzieckiem w Warszawie. Higienistką była Róża Taub, od początku pracująca w Stacji TOZ.

Przyjęcia lekarskie odbywały się w godzinach od 8 do 13 z przerwą od 10 do 11, w dniach od niedzieli do czwartku.

Do świadczeń poradni zgodnie ze statutem należały: „badania i porady lekarskie, badania laboratoryjne moczu, krwi, wydzielin, lecznictwo w ograniczonym zakresie, szczepienia ochronne, opieka domowa, rozdawnictwo mieszanek dla niemowląt, nauczanie i demonstrowanie sposobów przyrządzania posiłków, karmienia i pielęgnacji niemowląt, kierowanie do odpowiednich przychodni, szpitali i zakładów dla matek, niemowląt i dzieci chorych lub podejrzanych o chorobę, ze szczególnym zwróceniem uwagi na choroby weneryczne i gruźlicę, kierowanie kobiet w ciąży do zakładów położniczych”.

**Sprawozdanie
za okres od 1 stycznia do 1 czerwca 1929 r.
Przychodnia Przeciwgruźlicza w Lublinie ul. Staszica 10
Dr Artur Krauze
Wywiadowczyni Faustyna Krakowska**

Miesiąc	I	II	III	IV	V
dzieci do lat 15	11	8	9	7	13
chrześcijanie	44	36	42	44	135
Żydzi	18	6	10	12	55
kobiety	27	14	29	19	117
mężczyźni	24	20	14	30	60
rtg	—	—	—	2	—
badania płwocin	8(1)	4	4(1)	3	—
odczyn tuberkulinowy	1	3(1)	5(3)	—	—
skierowanie do szpitala	—	—	1	—	1
skierowanie do uzdrowiska	-	-	-	-	-
odmy opłucnowe	8	4	3	2	-

(w nawiasach badania dodatnie)

Przychodnia utrzymywała się z dotacji Zarządu Miasta w Lublinie, zapomogi Ministerstwa Opieki Społecznej, z funduszków Towarzystwa Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej w Polsce

Oddziału w Lublinie, z opłat pacjentów i innych dochodów niestałych (ofiary, darowizny, składki)¹.

Zbliżający się II Ogólnopolski Zjazd Przeciwgruźliczy we Lwowie (11-13 września 1926 r) nasilał działania propagandowe, popularyzujące problemy związane z gruźlicą oraz różne formy współdziałania na rzecz zwalczania gruźlicy. Towarzystwo Przeciwgruźlicze nawiązało współpracę z TOZ w Lublinie o czym wspomina protokół z zebrania Zarządu Towarzystwa z dnia 26 marca 1926 r. W ramach akcji propagandowej TOZ sprowadziło do kina „Corso” w Lublinie film pt. „Gruźlica”, który w dniach 22-26 listopada 1926 r. obejrzało 3 799 młodzieży, w tym 1200 dzieci żydowskich. Wspólnym sukcesem TOZ i Towarzystwa Przeciwgruźliczego było zorganizowanie Komitetu Szczepień BCG działającego w ramach Centralnego Polskiego Komitetu Szczepień BCG w Warszawie. TOZ w Komitecie reprezentowali dr Hersz Mandelbaum - internista i dr Leon Kagan - pediatra. Do zadań Komitetu należało uświadamianie społeczeństwu wartości szczepień BCG i zachęcanie do ich stosowania¹².

W 1927 r. powstał Oddział TOZ w Siedlcach i od tegoż roku funkcjonowała tam Poradnia Przeciwgruźlicza. Analiza działalności za rok 1929 wykazała dużą aktywność poradni¹⁷. Udzieliła ona 1495 porad (w 1928 r. -1223)¹⁶. W styczniu 1929 r. rozpoczęła działalność Poradnia Przeciwgruźlicza TOZ w Międzyrzeczu, powiat Radzyń Podlaski. W okresie 11 miesięcy udzielono 254 porady dla zarejestrowanych 130 chorych. Poradnia TOZ w Lublinie otwarta w grudniu 1929 r. udzieliła 17 porad.

Z częściowego sprawozdania z działalności przychodni przeciwgruźliczej Lubelskiego Wojewódzkiego Towarzystwa Walki z Gruźlicą z 1929 r. wynika, że nadal była realizowana zasada udzielania pomocy wszystkim potrzebującym bez względu na wyznanie i narodowość¹².

W 1932 r. rozważono możliwość szerszej współpracy poradni przeciwgruźliczej Towarzystwa Walki z Gruźlicą i poradni TOZ polegającej na podziale miasta na dwa rejony poradniane. Odstąpiono jednak od tych planów pozostawiając chorym wolny wybór poradni.¹²

W 1935 r. TOZ zorganizowało wzorem innych tego typu placówek w kraju Ośrodek Zdrowia mieszczący się przy ul. Królewskiej 15. W skład Ośrodka wchodziły: przychodnia dla matki i dziecka, przychodnia przeciwgruźlicza, higiena szkolna, ambulatorium ogólne i gabinet dentystyczny¹.

W roku 1935/1936 pod opieką Przychodni Przeciwgruźliczej pozostawały 192 osoby, udzielono 484 porady lekarskie, wykonano 746 odwiedzin domowych, dopełniono 46 odm, wykonano 46 prześwietleń rentgenowskich, 117 badań płwocin na BK¹.

W roku 1936 Towarzystwo prowadziło poradnię przeciwgruźliczą, półkolonie dla 1023 dzieci i sprawowało opiekę w zakresie higieny szkolnej w 14 szkołach nad 1819 dziećmi²⁰. Towarzystwo Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej w Lublinie i Siedlcach było członkiem Polskiego Związku Przeciwgruźliczego i wykazywano go w sprawozdaniach tego Związku^{18,19}.

W 1938 r. kierownikiem przychodni przeciwgruźliczej był dr Binem Holcberg, lekarzem ordynującym dr Julian Kurlander, a pielęgniarzką Rywka Persyko. Pod opieką poradni pozostawało 437 osób. Wykonano 668 odwiedzin domowych, a liczba udzielonych porad wynosiła 544. Wykonano 41 badań rtg (zdjęcia i prześwietlenia), 84 badań płwociny na BK oraz 253 odmy i dopełnienia. Do szpitala skierowano 14 osób, a do sanatoriów 31. Kontynuowano akcję letnią^{12,17}. Na półkoloniach przy ul. Siennej 3 przebywało 1050 dzieci. Niewielką grupę skierowano na kolonie letnie w Łomaczewie oraz kolonie zimowe w Otwocku¹.

Wybuch wojny przerwał na krótko działalność TOZ. Odeszli jego najaktywniejsi działacze. Działalność Ośrodka wznowiona została dzięki energicznym działaniom wieloletniego sekretarza TOZ w Lublinie dr Mieczysława Cukierfajna. W związku z nieobecnością dr Szlomy Herszenhorna dotychczasowego kierownika ośrodka, dr Cukierfajn mianował na to stanowisko dr Henryka (Hersza) Tenenbauma. W wyniku rozmów z kierownikiem Miejskiego Wydziału Zdrowia TOZ otrzymał niewielką subwencję. Dr M. Cukierfajn został aresztowany i jako jeden z pierwszych lekarzy stracony przez Niemców.

Następuje ponownie, krótka przerwa w działalności TOZ. Kierownictwo TOZ obejmuje adwokat Izaak Kerszman. Z centrali TOZ w Warszawie uzyskał stałe subsydlum dla Oddziału w Lublinie. Dzięki staraniom adwokata Kerszmana TOZ włączono do struktur Rady Żydowskiej i uzyskano zabezpieczenie inwentarza przed rekwizycją. W lutym 1940 r. dr H. Tenenbaum objął stanowisko dyrektora Szpitala Epidemicznego przy Szpitalu Bożego Jana w Lublinie (w budynku byłego sierocińca miejskiego przy ul. Sieroczej). Obowiązki kierownika TOZ przejął dr Leopold Lind specjalista położnik, wenerolog. Dr L. Lind rozpoczął działalność od odnowienia lokalu Ośrodka, zakupu niezbędnych leków i uruchomienia ambulatorium. Zjednał do współpracy wszystkich lubelskich lekarzy i dentystów^{1,8}.

W związku z aktualnymi potrzebami uruchomiono ambulatorium chirurgiczne, aptekę i zaangażowano lekarza do wizyt u obłożnie chorych, przygotowano do uruchomienia działu, które czasowo przerwały swą działalność. Kierownictwo TOZ przejął dr Dawid Frajdenberg. Wprowadził minimalną opłatę za świadczone usługi. Uruchomił poradnię przeciwgruźliczą, stację opieki nad matką i dzieckiem, gabinet stomatologiczny, kuchnię dietetyczną dla niemowląt i gabinet światłolecznicy. Po nawiązaniu kontaktu z Centralą TOZ otrzymał środki opatrunkowe i leki. Dzięki jego

energicznym staraniom TOZ otrzymał subwencje od Zarządu Miasta, Żydowskiego Komitetu Pomocy Uchodźcom, Rady Żydowskiej i Żydowskiego Komitetu Pomocy¹.

W dniu 15 stycznia 1940 r. Dowódca SS i policji w Lublinie Odilo Globocnik wydał zarządzenie, na mocy którego ludność żydowska mogła korzystać z usług medycznych wyłącznie u lekarzy żydowskich i w Szpitalu Żydowskim przy ul. Lubartowskiej 53¹³.

Na podstawie wydanych w marcu 1940 r. kart żywnościowych należy przyjąć, że w tym okresie zamieszkiwało Lublin około 42 000 ludności żydowskiej.

Sprawozdanie z działalności Ośrodka Zdrowia TOZ za okres 1 lutego –31 sierpnia 1940 r wykazuje dużą zgłaszalność chorych szczególnie w ambulatorium ogólnym.

Sprawozdanie z działalności Ośrodka Zdrowia TOZ za okres od 1 lutego do 31 sierpnia 1940

Udzielono ogółem porad w ambulatorium	20593
Udzielono porad obłożnie chorym	1876
Skierowano do szpitala	226
Dokonano zabiegów chirurgicznych	639
Zrobiono opatrunków	3692
Udzielono porad w przychodni przeciwgruźliczej	343
Dopełniono odm	87
Wykonano prześwietleń rentgenowskich	25
Wykonano zastrzyków dożylnych	228
Wykonano analiz płwocin	31
Udzielono porad w gabinecie dentystycznym	2772
Rozdzielono tranu	149,5 kg
Udzielono porad w poradni dla niemowląt	132
Wykonano naświetleń lampą kwarcową i Solluxem	901
Wykonano szczepień przeciw tyfusowi brzuszemu i ospie	33136

Ponadto poddano badaniu lekarskiemu stan zdrowia ludności żydowskiej w Lublinie w miesiącach: listopad, grudzień 1939 r. i styczeń 1940 r. zbadano około 35 000 osób^{1,3,8}.

Tak duża liczba badań lekarskich związana była z koniecznością pilnego przygotowania dla okupanta spisu ludności zdolnej do pracy w systemie pracy przymusowej. Przychodnia

Przeciwgruźlicza była czynna od niedzieli do czwartku włącznie w godz. Od 12 do 13. Ordynowali: dr Binem Holberg, dr Izaak Siegfried, dr Dawid Frajdenberg i dr Julian Kurlander. W związku z tragicznymi warunkami higienicznymi i epidemią tyfusu panującą w getcie. Ośrodek Zdrowia TOZ z dniem 1 lipca 1940 r. powołał Komisję Sanitarną, której zadaniem było: ocena higieny osobistej i stanu zdrowia mieszkańców, warunków materialnych i rodzaju potrzebnej pomocy. Teren getta podzielono na 20 rejonów. W każdym rejonie pracowało dwie do pięciu osób.

Ocenę możliwości działań TOZ i zaangażowania osób tam pracujących oddają ostatnie zdania zawarte w sprawozdaniu z działalności Ośrodka TOZ za okres od 11 lutego do 31 sierpnia 1940 r. „...Kierownictwo „TOZ-u” nie łudzi się i zdaje sobie dokładnie sprawę, jak niedostatecznie skromną jest jego praca wobec ogromu nędzy, jaka panuje w obecnej dobie na ulicy żydowskiej. Stwierdza jednak z całą odpowiedzialnością, że przy nader skromnych środkach, jakimi „TOZ” dysponował i dysponuje, osiągnięto maksimum tego, co w danych warunkach było do osiągnięcia...”³

Od 1941 r. ambulatorium, gabinety specjalistyczne i apteka działały jako placówki Żydowskiego Komitetu Opiekuńczego Miejskiego „Zdrowotność”. Nadal duża liczba chorych zgłaszała się do ambulatorium ogólnego. W lipcu 1941 r. przyjęto 2094, chorych i wykonano 225 wizyt u obłożnie chorych, a we wrześniu udzielono 1889 porad. Przychodnia przeciwgruźlicza udzieliła 23 porady, dopełniono 12 odm i wykonano 8 prześwietleń 4.

Od wybuchu wojny życie Żydów stawało się z każdym dniem trudną do zniesienia fizyczną i moralną degradacją. W 1942 r trudno jest mówić o racjonalnej specjalistycznej pomocy medycznej. Problemem stał się głód, tyfus i lęk przed śmiercią od kuli lub w komorze gazowej. W listopadzie 1942 r. Niemcy wymordowali ostatnie 7 tys. Żydów w nowym getcie na Majdanie Tatarskim^{13,26}.

Po wojnie w marcu 1946 r. reaktywowano działalność TOZ przy Centralnym Komitecie Żydów w Polsce. Uruchomiono 60 ambulatoriów. W 15 oddziałach i 41 pododdziałach zatrudniono ponad 300 osób. Towarzystwo zajęło się chorymi i poszkodowanymi podczas wojny oraz uchodźcami powracającymi do kraju.

W 1950 r. Towarzystwo Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej decyzją władz PRL zostało zlikwidowane, a majątek przejął skarb państwa^{6,23}.

BIBLIOGRAFIA

1. Archiwum Państwowe w Lublinie, Urząd Wojewódzki: w Lublinie, Wydział Pracy, Opieki i Zdrowia, sygn. 430.
2. Archiwum Państwowe w Lublinie, Rada Żydowska w Lublinie, sygn. 8
3. Archiwum Państwowe w Lublinie, Rada Żydowska w Lublinie, sygn. 131.
4. Archiwum Państwowe w Lublinie, Rada Żydowska w Lublinie, sygn. 128.
5. Bałaban A. - „Żydowskie miasto w Lublinie”. Wydawnictwo FIS. Marek Gacka. Lublin, 1991.
6. Cała A., Węgrzynek H., Zalewska G.- „Historia i Kultura Żydów Polskich” -Słownik. Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne. Spółka Akcyjna Warszawa.
7. Demel M. –„Gerszon Lewin najczynniejszy krzewiciel zdrowia pośród ludności żydowskiej”. Gazeta Lekarska nr 7-8/2000 r.
8. Działalność Poradni Przeciwgruźliczych w Polsce 1929. Warszawa, 1931.
9. Encyklopedia Judaica. Volume15 SM-UN str. 1291-1292.
10. Kielanowski T. - Elementy etiologii gruźlicy człowieka”. Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich. Warszawa, 1965.
11. Kroszczor H., Zabłotniak R.,- „Towarzystwo Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej w latach II Rzeczypospolitej” - Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego 1978, nr 1/105.
12. Mysakowska H. - „50 lat walki z gruźlicą na Lubelszczyźnie”. Wydawnictwo Lubelskie.
13. Radzik T. - „Lubelska dzielnica zamknięta”. Wydawnictwo UMCS. Lublin, 1999.
14. Radzik T. – „Żydzi w Lublinie” materiały do dziejów społeczności żydowskiej Lublina. Wydawnictwo UMCS. Lublin 1995.
15. Sprawozdanie Lubelskiego Towarzystwa Walki z Gruźlicą za rok 1916.
16. Sprawozdanie Statystyczne z Działalności poradni Przeciwgruźliczych na terenie Rzeczypospolitej Polskiej w roku 1928. s, 1930.
17. Sprawozdanie z działalności Polskiego Związku Przeciwgruźliczego za rok 1930-1931. Warszawa, 1931.
18. Sprawozdanie z X roku działalności Polskiego Związku Przeciwgruźliczego, 1934/35 Warszawa.
19. Sprawozdanie Polskiego Związku Przeciwgruźliczego 1935/36 Warszawa.
20. Sprawozdanie Polskiego Związku Przeciwgruźliczego 1936/37 Warszawa.
21. Stopczyk J. - „Fizjatria”, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa, 1968.
22. Szachak I. - „Żydowskie dzieje i religia.. Żydzi i goje, XXX wieków historii”-Forr Publishing Warszawa-Chicago
23. Tomaszewski J., Żbikow A., „Żydzi w Polsce – dzieje i kultura”. Leksykon. Wydawnictwo Cykada. Warszawa 2001 (str. 514-515)

24. Wajs S. – „Żydzi w Lublinie w przededniu II wojny światowej” – Żydzi lubelscy. Wydawnictwo DABAR. Lublin, 1996.
25. Wajs K., Wajs S. – „Fakty i wydarzenia z życia lubelskich Żydów”. Wydawnictwo UMCS. Lublin, 1997.
26. Zieliński K. – „W cieniu synagogi” Wydawnictwo UMCS. Lublin, 1998
27. Żukowski A. – „Żydzi”. Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1995.
28. Życie Lubelskie nr 43
29. Życie Lubelskie nr 44
30. Życie Lubelskie nr 46